

Dalia Gedzevičienė – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos teisės instituto Leidybos ir bendrųjų reikalų skyriaus mokslo darbuotoja, redaktorė.

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, metaforų tyrimai, mokslo darbų kalbos ir stiliaus normos.

Adresas: Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius, Lietuva.

Tel. +370 ~ 612 67 132.

El. paštas: daliacern@yahoo.com.

Dalia Gedzevičienė: Ph. D. in Humanities, research fellow, editor of Department of Publishing and Management, Law Institute of Lithuania.

Research interests: cognitive linguistics, metaphor research, standard language norms of academic written language.

Address: Ankštoji str. 1A, LT-01109 Vilnius, Lithuania.

Phone: +370 ~ 612 67 132.

E-mail: daliacern@yahoo.com.

Dalia Gedzevičienė

Lietuvos teisės institutas

NUSIKALTĒLIO IR NUSIKALTIMO METAFOROS LIETUVOS VIEŠAJAME KRIMINOLOGINIAME DISKURSE

Anotacija

Straipsnyje, remiantis konceptualiosios metaforos samprata, metafora traktuojama kaip mąstymo strategija, kuri kalboje realizuojama metaforiniais pasakymais. Metaforiniai pasakymai, kurių tikslo sritis – *nusikaltėlis* ir *nusikaltimas*, tyrimui rinkti iš 2001–2015 m. dviejuose Lietuvos naujienų portaluose paskelbtų tekstų. Iš metaforinių pasakymų rekonstruoti konceptualiąsias metaforas ir jas tirti aktualu ne tik dėl to, kad jos atspindi visuomenės požiūrį į tam tikrą fenomeną, bet ir todėl, kad realizuotos populiarių žiniasklaidos priemonių tekstuose jos drauge ir formuoja visuomenės nuomonę, nes metafora yra ne tik tam tikros lingvistinės formos ir konceptualios struktūros, bet ir komunikacinės funkcijos manifestacija.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kognityvinė lingvistika, konceptualioji metafora, metaforinis pasakymas, viešasis kriminologinis diskursas.

Abstract

On the ground of conceptual metaphor conception, metaphor is discussed as thinking strategy, which is implemented in language by metaphorical expressions. Metaphorical expressions for which target domain is *criminal* and *crime* were gathered from texts which were published in two Lithuanian news portals in the years 2001–2015. It is important to reconstruct the conceptual metaphors not only because they reflect viewpoint of society regarding certain phenomenon, but also because implemented in the texts of media influ-

ence on the public opinion, inasmuch as the metaphor is not only some linguistic form and conceptual structure, but also manifestation of communicational function.

KEY WORDS: cognitive linguistics, conceptual metaphor, metaphorical expression, public criminological discourse.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v19i0.1325>

Įvadas

Kognityvinės lingvistikos ir psichologijos mokslų suformuota konceptualiosios metaforos samprata atvėrė naujų galimybių tiriant įvairiausio pobūdžio diskursus. Metafora vienu metu tapo ir diskurso analizės objektu, ir jos priemone. Kognityvistai pabrėžė, kad metafora pirmiausia yra ne kalbos, o mąstymo reiškiny. Kalba tik atspindi metaforinių konceptų sistemą, kuri struktūroja mūsų mąstymą ir veiklą (Lakoff, Johnson 1980, 3–4). Metaforinių konceptų išraiška kalboje yra metaforiniai pasakymai. Konkrečiame diskurse vyraujančios konceptualiosios metaforos atspindi diskurso dalyvių sąmonėje susiformavusį pasaulio vaizdą ir vertybines nuostatas, kurias, pasitelkus tą patį metaforos principą, bandoma įteigti ir diskurso adresatui, nes metaforos lingvistinė forma yra ekspresyvi ir įtaigi retorinė priemonė išreikšti jos turinį, idėją ir paveikti adresatą, pasiūlyti jam kitą tam tikro dalyko matymo, suvokimo perspektyvą.

Pastaraisiais dešimtmečiais metaforų tyrimuose daug dėmesio skirta konceptualiosios metaforos vaidmeniui socialiniame gyvenime ir socialinėje politikoje. Šiame straipsnyje taip pat tiriamos vieną iš socialinių reiškinių – nusikaltimus – konceptualizuojančios metaforos, realizuotos Lietuvos viešajame kriminologiniame diskurse per pastaruosius penkiolika metų (2001–2015), ir jų kalbinė raiška, arba metaforiniai pasakymai.

Kai kalbama ar rašoma apie nusikaltimus, nusikaltėlius ir su nusikaltamumu susijusias problemas, organizuojamas tam tikras kriminologinis diskursas. Skirtingi tekstų apie nusikaltimus organizavimo būdai verčia susimąstyti ir apie skirtingus kriminologinius diskursus. Sociologas, kriminologas Aleksandras Dobryninas išskiria tris kriminologinio diskurso tipus: profesinį (kriminologai, kriminalinės justicijos profesionalai), viešąjį („žmonės iš gatvės“; jų informacija apie socialinius įvykius veikia remiasi prielaidomis ir stereotipais nei tiksliais duomenimis) ir politinį („gerai informuoti piliečiai“). Pastarajai grupei priskiriami politikai, valstybinių ir nevalstybinių institucijų administratoriai, žurnalistai, intelektualai (Do-

bryninas 2005, 6–7). Vis dėlto šiame straipsnyje, visų pirma atsižvelgiant į žodžio *viešas* semantiką¹ ir kitus argumentus², laikomasi nuostatos, kad žurnalistų parengti ir per žiniasklaidos priemones paskelbti pranešimai apie nusikaltimus ir nusikaltėlius yra viena reikšmingiausių *viešojo* kriminologinio diskurso formų, jo ideologijos formuotojų, o žiniasklaida yra viena didžiausių šio diskurso sklaidos priemonių.

Žiniasklaidos pranešimai apie kriminalinio pobūdžio įvykius iki šiol išlieka itin paklausi informacinė prekė. Visuomenės narių domėjimasis kriminalinėmis problemomis yra gerai žinomas sociologinis fenomenas. Žmonės apie nusikaltimus nori žinoti daugiau ne vien dėl smalsumo, bet pirmiausia dėl noro žinoti asmeninio saugumo sąlygas visuomenėje, kurioje gyvena (Dobryninas 2001, 11). Šiuo klausimu egzistuoja pozityvus grįžtamasis ryšys tarp žiniasklaidos ir visuomenės. Žmonės nori daugiau žinoti ir žiniasklaida tuo pasirūpina – pateikia šios rūšies informaciją kriminalinių žinių, pasakojimų bei reportažų forma (Dobryninas 2001, 73).

Šio straipsnio uždaviniai – iš viešojo diskurso tekstų apie sunkius nusikaltimus išrinkti metaforinius pasakymus, nustatyti jų vyraujančius kalbinės raiškos tipus ir rekonstruoti konceptualiąsias metaforas. Tyrimo objektas yra metaforos, kurių *tikslo* sritis – *nusikaltėlis*, *nusikaltimas* ir *teisėsaugos santykis su nusikaltėliu*. Straipsnio tikslas – nustatyti šių metaforų *ištakų* sritis, jos padėtų suprasti, kaip šiuolaikinė Lietuvos visuomenė suvokia ir interpretuoja nusikaltėlių ir nusikaltimą bei teisėsaugos santykį su nusikaltėliais. Tiriamoji medžiaga – dviejuose Lietuvos naujienų portaluose (*delfi.lt* ir *lytas.lt*) 2001–2015 m. paskelbti straipsniai, kurių pagrindinė tema – sunkūs smurtiniai nusikaltimai (nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai, lytiniai nusikaltimai) ir organizuoti nusikaltimai (prekyba narkotikais, kontrabanda, sukčiavimas ir pan.). Darbe taikyti konceptualiosios analizės ir interpretacijos metodai.

Analizuojamuose straipsniuose nusikaltėlis ir nusikaltimas įvardijami, aprašomi, aiškinami ir teisiami. Visa tai daroma, žvelgiant į tekstų kalbą, tiek tiesiogiai, tiek metaforiškai. Metaforos principą viešajame diskur-

¹ „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2011) nurodytos tokios žodžio *viešas*, *-a* reikšmės: 1. visiems skirtas, visuomenės naudojamas: *V. kelias*. *~oji biblioteka, valgykla*; 2. atviras, neslaptas: *V. susirinkimas*. *~oji nuomonė*.

² Lietuvos viešuoju diskursu vadinami viešojoje erdvėje funkcionuojantys ir visiems Lietuvos gyventojams prieinami tekstai bei jų foną sudarantis kontekstas (Papurėlytė 2014, 193).

se galima įvardyti kaip vieną iš parankiausių ir produktyviausių diskurso adresanto pasitelkiamų strategijų formuoti įtaigią, patrauklią ir, be abejo, geriau parduodamą informacinę prekę. Išsiaiškinti ir tirti šiuos metaforinius modelius aktualu ne tik dėl to, kad jie atspindi visuomenės požiūrį į tam tikrą fenomeną, yra tikrovės dalies interpretacija, bet ir todėl, kad realizuoti populiarių žiniasklaidos priemonių tekstuose jie drauge ir formuoja visuomenės nuomonę tam tikra linkme, nes metafora yra ne tik tam tikros lingvistinės formos ir konceptualios struktūros, bet ir komunikacinės funkcijos manifestacija (Steen 2008). Nesąmoninga, o neretai ir sąmoninga tam tikrų metaforinių modelių aktualizacija viešajame diskurse lemia šių tekstų adresato – visuomenės – nuomonę apie nusikalstamumo padėtį šalyje, turi įtakos bendruomenės pozicijai ir elgsenos modeliui tiek nusikaltimo akivaizdoje, tiek nusikaltimų prevencijos požiūriu, tiek praktiškai nusikaltusių asmenų atžvilgiu ir pan. Atitinkami metaforiniai modeliai koduoja tam tikras idėjas, todėl kalbinių diskurso strategijų tyrimas svarbus ir tuo, kad kiti du kriminologinio diskurso tipai – profesinis ir politinis – taip pat nėra visiškai atriboti ir atsiriboję nuo viešojo diskurso reiškiamos ideologijos ir jame įsitvirtinusių stereotipų.

Kad teiginys, jog *viešajame* kriminologiniame diskurse aktualizuojamos metaforos veikia adresato nuomonę tam tikru klausimu, nėra vien teorinė prielaida, patvirtina užsienio mokslininkų tyrimai. Kognityvinės psichologijos specialistų Leros Boroditsky ir Paulio Thibodeau vienoje JAV aukštojoje mokykloje atlikto psicholingvistinio eksperimento (Thibodeau, McClelland, Boroditsky 2009; Thibodeau, Boroditsky 2011) metu buvo panaudoti du viešajame JAV diskurse įsitvirtinę metaforiniai konceptai: (1) *Nusikaltėlis yra (plėšrus) Žvėris*, medžiojantis visuomenėje, besislepiančiantis šešėlyje, tamsoje ir iš ten tykantis savo aukų. Policija šioje metaforinėje schemoje suprantama kaip medžiojanti šį plėšrūną, spendžianti jam spąstus ir besistengianti jį pagauti ir įkalinti; (2) *Nusikalstamumas yra (užkrečiama) Liga*. Šiuo atveju policijos darbas yra nustatyti problemos priežastis, sustabdyti „infekcijos“ plitimą, nustačius rizikos veiksnius užkirsti kelią ateities protrūkiams.

Eksperimento dalyviams buvo pateiktas nusikalstamumo didėjimo išgalvotame mieste aprašymas, vieniems tas aprašymas buvo struktūruotas pagal pirmąjį metaforinį modelį, o kitiems – pagal antrąjį. Perskaičiusių aprašymą eksperimento dalyvių buvo paprašyta raštu atsakyti į klausimus

apie nusikalstamumą mieste ir pasiūlyti šios problemos sprendimo būdą. Vėliau nustatyta, kad tie, kuriems nusikalstamumo situacija buvo aprašyta kaip mieste siautėjančių plėšrūnų, gerokai dažniau kaip šios problemos sprendimą siūlė griežtinti įstatymus ir bausmes, pastatyti daugiau kalėjimų, pasamdyti daugiau policijos pareigūnų ir pan. Tie, kuriems situacija buvo aprašyta remiantis plintančios užkrečiamos ligos metafora, kaip šios problemos sprendimo būdą dažniau siūlė socialines reformas (sveikatos, švietimo, socialinės rūpybos srityse) ir ragino atkreipti dėmesį į prevenciją, į problemos priežastis ir jas šalinti, akcentavo socialinį darbą bendruomenėje.

Šis eksperimentas dar sykį patvirtino kognityvistų teiginį, kad metafora nėra vien paprasta kalbos puošmena. Metaforos gali turėti įtakos tam, kaip žmonės įsivaizduoja, apmąsto ir savo ruožtu tikisi išspręsti svarbias socialines problemas, ir vienods ar kitods metaforos pavartojimas viešajame diskurse kalbant apie tokį socialinį reiškinių, kaip nusikaltimai, gali paskatinti žmones nesąmoningai siūlyti ir skirtingus nusikalstamumo problemos sprendimo būdus (Thibodeau, McClelland, Boroditsky 2009, 811).

Dar 1991 m. baudžiamosios teisės profesorius George'as L. Kellingas, išnagrinėjęs nevykusį nusikaltimų serijos tyrimą, pabrėžė struktūruojantį, imperatyvų metaforos vaidmenį *profesiniame* kriminologiniame diskurse. JAV policija metaforiškai vadinama *plona mėlyna linija* (angl. *thin blue line*), taip tarsi įsivaizduojama, kad vienoje pusėje yra nusikaltėliai, kitoje – padorūs gyventojai, o tarp jų – plona mėlyna herojų linija. Tokia metafora tarsi sufleruoja, kad gyventojai nusikaltimo atveju yra pasyvūs stebėtojai (ar net potenciali kliūtis sėkmingai tirti nusikaltimus), liekantys anapus „linijos“; už kurios tik policija kovoja su „velnio pajėgomis“ (Kelling 1991). Ši metafora, anot G. L. Kellingo, kai kalboje visiškai išišaknijo ir prarado pirminį savo vaizdingumą, tapo pavojingais mąstymo spąstais³.

³ Savo darbo (policijos), kaip *linijos* tarp gyventojų ir nusikaltėlių nutiesimo ir šių dviejų stovyklų atribojimo, suvokimas turėjo itin lemtingų padarinių, anot G. L. Kellingo, kai Bafalo mieste (Niujorko valstijoje) per 15 mėnesių buvo išprievartauta 11 mergaičių. Jau po trečio išprievartavimo atvejo policija turėjo daug informacijos apie nusikaltėlio „darbo“ braižą (mergaitės buvo užpuolamos vienos einančios į mokyklą ir t. t.). Vis dėlto, vadovaudamiesi policijos, kaip *skiriančiosios linijos*, metafora ir visiškai atskirdami gyventojus nuo turimos informacijos, detektyvai ne tik atsisakė gyventojų pagalbos sugaunant nusikaltėlį (neva paskleista informacija gali pakenkti tyrimui), bet ir neįspėjo gyventojų apie tykantį pavojų, nepateikė instrukcijų, kaip elgtis siekiant išvengti nusikaltimo ir pan.

Lietuvos profesinio kriminologinio diskurso (advokatų kalbų) konceptualiąsias metaforas yra nagrinėjusi Regina Koženiauskiene (2005), o viešasis kriminologinis diskursas šiuo aspektu dar nebuvo tirtas.

„Nusikaltėlis yra Ne žmogus“

Metaforos struktūra yra dvilypė, kognityvistų ji traktuojama kaip *iš-takų srities* požymių perkėlimas, priskyrimas *tikslo sričiai*, tam tikro dalyko, reiškinių supratimas, įsivaizdavimas kitais vaizdiniais. Kognityvinėje metaforos teorijoje linkstama manyti, kad ištakų sritis – tai žinios apie reiškinių ar objekto savybes, kurios žmogui yra pažįstamos iš jo fizinės ar kultūrinės patirties, o tikslo sritis dažniausiai yra jusliškai nepatiriamas daiktas ar reiškinių konceptas, arba abstrakti sritis (Toleikienė 2013, 153). Kalbant apie nusikaltėlį ir nusikaltimą kaip apie metaforos tikslo sritį, negalima visiškai patvirtinti šios teorijos dalies. Pirma, smurtiniai nusikaltimai yra jusliškai, kūniškai patiriami, tai konkrečios, o ne abstrakčios veikos, su konkrečiais padariniais. Antra, pasirenkama ištakų sritis, pvz., kad *Nusikaltėlis yra Antgamtinė būtybė*, yra dar menkliau pažįstama žmogui nei nusikaltėlis. Veikiausiai tai susiję būtent su čia aptariamo sunkaus nusikaltimo specifika, taip pabrėžiant, kad tiek diskurso adresantui, tiek adresatui, konformistinės pasaulėžiūros atstovams, ryžtis padaryti tokį nusikaltimą, kaip ir jį suvokti, yra labai sunku. Taigi šiomis metaforomis siekiama ne palengvinti reiškinių suvokimą, o pabrėžti jo nesuvokiamumą, prieštaravimą mūsų įprastinei racionaliai logikai. Nesuvokiamumas ir būtų pagrindinis didžiausio konceptualiųjų metaforų grupę vienijančio modelio *Nusikaltėlis yra Ne žmogus* metaforinio perkėlimo pagrindas, arba motyvacija. Šis modelis apima mažiausiai tris vaizdinius, arba konceptualiąsias metaforas⁴: *Nusikaltėlis yra Žvėris*; *Nusikaltėlis yra Antgamtinė būtybė*; *Nusikaltėlis yra Žuvis*.

Tirtos žiniasklaidos tekstams būdingi trys straipsnyje aptariamų metaforų kalbinės raiškos tipai: vyrauja (1) *tiesioginis ištakų ir tikslo sričių sutapatinimas*, kai ištakų sritis suvokiama labai tiesmukai, todėl tokie pasakymai nėra labai išraiškingi, ekspresyvūs, t. y. tekste įvardijamos ir tikslo, ir ištakų sritys (jei sakinyje tikslo sritis kartais ir neįvardijama, iš straipsnio kon-

⁴ Sąvoka „metaforinis modelis“ šiame straipsnyje vartojama ne kaip termino „konceptualioji metafora“ sinonimas, o kaip sąvoka, vienijanti, apimanti ir įvardijanti tam tikrą susijusių konceptualiųjų metaforų grupę.

teksto ji lengvai numanoma), pavyzdžiui, nagrinėjamą metaforinį modelį *Nusikaltėlis yra Ne Žmogus* pavyko taip tiesmukai įvardytą rasti viename tekste, kur cituojamas teisėsaugos pareigūnas, komentuojantis itin žiaurius nusikaltimus darančio nusikaltėlio elgesį: *Tai – jau ne žmogus. Tai – vilkas. Savo aukas jis slepia tvarte po šiaudais...* (delfi 2010). Gerokai retesni atvejai, kai ištakų sritis tiesiogiai neįvardijama, o nurodomi tam tikri (2) *ištakų srities atributiniai ar predikatiniai požymiai*, kurie tekste priskiriami tikslo sričiai. Šie metaforiniai pasakymai yra ekspresyvesni už pirmuosius, palieka skaitytojui interpretacijos laisvę, nes iš įvardijamo požymio reikia atkurti visą ištakų sritį (Gudavičius 2014, 38), taip pat nedažnas yra ir (3) *metaforinis palyginimas*⁵.

Nusikaltėlis yra Žvėris. Iš minėtam modeliui priskiriamų konceptualiųjų metaforų tekstuose apie sunkius smurtinius nusikaltimus dominuoja metafora *Nusikaltėlis yra Žvėris*. Iš metaforinių pasakymų išskyla plėšraus laukinio žvėries, kuris įsiveržė į žmonių gyvenamą teritoriją ir elgiasi pagal savo „žvėriškas“ taisykles, mums neįprastus elgesio standartus ir kuris šioje bendruomenėje yra nesuvokiamas, nelaukiamas, o svarbiausia – mums pavojingas, vaizdinus. Bene dažniausios leksemos, šiuose tekstuose apibūdinančios ištakų sritį, yra *žvėris, sužvėrėti, žvėriškas, žvėriškai, žvėriškumas*. Ši kalbinės raiškos grupė priskiriama pirmajam raiškos būdai (tiesioginis ištakų ir tikslo sričių sutapatinimas), ir nors kartais minimi tik predikatiniai ar atributiniai ištakų srities požymiai, vis dėlto tai skamba gana tiesmukai, nes vyrauja leksemos su šaknimi *žvēr-* – tiesiogine nuoroda į ištakų sritį, pvz.: *Jaunesnysis – Gintaras*⁶, *kurio moteris iki tol nepažinojo, po šių jos žodžių tiesiog sužvėrėjo* (delfi 2008). *Tarsi mėgaudamiesi žudynėmis sužvėrėję kauniečiai dar kartą grįžta prie mirtinai peiliu sužaloto T. V. <...>* (Irytas 2012). *Sugėrovai bandė vyrą sustabdyti, tačiau sužvėrėjęs mušeika tik pagrasino susidorosiąs ir su jais, jei šie kam prasitars* (Irytas 2009). *Laisvėje šio vyro žvėriški instinktai greitai atgijo – su draugu <...> jis išžagino 21 metų merginą* (Irytas 2013). *Prieš penkerius metus žvėriškai nužudyta viena šviesiausių miesto ir šalies asmenybių – kunigas Ričardas Mikutavičius* (delfi 2003). *Kirviu motiną žvėriškai užkapojęs kaunietis teisme neatgailavo* (Irytas

⁵ Viešojo diskurso konceptualiųjų metaforų kalbinė raiška tirta remiantis Aloyzo Gudavičiaus (2014) pateikta šios srities metaforinių pasakymų klasifikacija.

⁶ Čia ir kitur pabraukta autorės – D. G. Pavyzdžiuose taip stengiasi išryškinti visą metaforinį pasakymą – tiek ištakų srities leksemas, tiek tikslo (jei jos tekste įvardijamos).

2014). *Penktadienį po pietų Kauno rajone rastas žvėriškai nužudyto 30-mečio A. M. kūnas* (lrytas 2013). *Reikia suvokti, kokio lygmens žvėriškumas turėjo būti, kad jie knaisiodavosi lavonuose, juos perveždavo iš vienos vietos į kitą* (delfi 2014). *Tirdami šį žiaurų nužudymą ne tik teisėsaugininkai, bet ir žmogžudžių advokatai bandė surasti priežastis, kurios jaunos vyrus pastūmėjo tokiam žvėriškumui* (lrytas 2010).

Kiek rečiau straipsniuose ištakų sritis (žvėries konceptas) neįvardijama, o tik nurodomi tam tikri jos atributiniai ar predikatiniai požymiai, kurie tekstuose priskiriami metaforos tikslo sričiai: pvz., *sėlinti, tykoti aukos* ir pan. Pavyzdžiui, ištrauka iš vieno straipsnio, kuriame įvairiais metaforiniais pasakymais realizuojama metaforinė nusikaltėlio – žvėries paradigma: *Jaunuolis tykojo, kada galės užpulti vis dar nieko neįtariančią pensininkę. Petronėlė buvo į jaunąjį sveičią pasisukusi nugara, kai į jos kūną staiga pasipylė dūriai <...> Po to Neimantas nusėlino prie miegančio pensininkės sūnaus ir į jo kūną peilį smeigė per 20 kartų <...>*. Straipsnio pabaigoje jau tiesmukai reziumuojama: *Kai Padovinyje pasklido žinia apie žvėrišką nusikaltimą, prie Petronėlės namų susirinko būrys kaimo gyventojų* (lrytas 2015). Kiti pavyzdžiai: *13-metis žagintojas aukos tykojo parke* (lrytas 2001). *Iškrypėlis abiturientas Kaune aukų tykojo po pamokų* (delfi 2012). *Paauglių gauja tykojo aukų prie mokyklų* (delfi 2008). *Patykoti ir apiplėšti prabangiu automobiliu važinėjusią Markevičiūtę Čeponis pasiūlė savo ištikimiams parankiniams* (delfi 2002).

Metaforinis palyginimas šiuose tekstuose dažniausiai vartojamas ne pačių žurnalistų atpasakojime, o tiesioginėje nusikaltimų aukų, liudininkų ar pareigūnų kalboje, pvz.: „*Jie pradėjo laužyti duris, langus, daužyti stiklus, elgtis kaip žvėrys*“; – pasakojo pataisos namų direktorius (delfi 2003). „*Keikdamasis, riaumodamas lyg žvėris jis nustūmė mane į šoną ir užgulė visu svoiru bankomatą*“; – apie nusikaltėlį pasakojo auka (delfi 2007). „*Grižęs būdavo kaip žvėris*. <...>“; – pasakojo sūnaus sumušta moteris (lrytas 2008). „*Ir kad tokie žmonės nustotų elgtis kaip žvėrys... <...>*“; – kalbėjo grupės narės (delfi 2012).

Nusikaltėlis yra Antgamtinė būtybė – tai antroji konceptualioji metafora, priklausanti metaforiniam *Nusikaltėlis yra Ne žmogus* modeliui. Antgamtinė būtybė dažniausiai įvardijama kaip *monstras, pabaisa*, rečiau – *išsigimėlis*. Šiais metaforiniais vaizdiniais, kaip ir žvėries metaforos atveju, akcentuojamas nusikaltėlio logikos nesuvokiamumas, nepateisinamumas

pagal padaryto nusikaltimo mastą, jo žiaurumą, tarsi siekiama pasakyti, kad žmogus to padaryti negalėtų. Žvelgiant į šios metaforos kalbinę raišką matyti, kad šiuo atveju tekstuose dominuoja ir tikslo, ir ištakų srities įvardijimas ir drauge jų sutapatinimas, pvz.: *Pagrindinis organizatorius – tikras monstras. Jis gali meiliai su žmogumi kalbėtis, glėbesčiuotis, o netrukus duoti nurodymą jį nužudyti* (Irytas 2001). *Vietos gyventojai galės atsikovėpti – keletą metų šis „Rėkyvos monstru“ vadinamas žmogus jų neterorizuos* (delfi 2007). *Klaipėdos monstru pramintas vyras masiškai žudė ne tik priešus, bet ir saviškius* (delfi 2014). *Po vienišiaus ir ligoonio kauke slėpėsi ne kaimo keistuolis, o žiaurus žudikas, monstras* (Irytas 2014). *Dembavos monstrui J. Jakubaičiui – kaltinimai dar ir dėl vagystės bei žmonos sumušimo* (delfi 2014). *Sekso monstras danas tyčiojasi iš Lietuvos* (Irytas 2014). *Kas brolių pavertė bejausmiu pabaisa? Atsakymo į šį klausimą iki šiol ieško kaunietė A. P.-M.* (Irytas 2015). *Deja, įtarimai nepasitvirtino, išsigimėlis vis dar laisvėje* (delfi 2014). Rasta ir keletas vaizdingesnių pavyzdžių, kuriuose kalbama apie nusikaltėlį, nusikaltimo metu tarsi įgaunantį antgamtinių galių, ar tiesiog nusikaltimams suteikiama tam tikros paslapties, vaiduokliško. Šie pavyzdžiai priskirtini antrajam – vaizdingesniam – kalbinės raiškos tipui: *Kauniečių porėlė savo namuose įkalino ir pragariškai kankino menininkę* (delfi 2014). *Myriop kauniečius siunčia nematoma ranka* (Irytas 2001).

Nusikaltėlis yra Žuvis – trečioji konceptualioji metafora, kurios ištakų sferą apibendrintai būtų galima pavadinti „Ne žmogus“, ji dažniausia diskurse, kurio tema – organizuoti nusikaltimai. Šiems tekstams būdingas toks metaforinis scenarijus – teisėsaugos pareigūnai savo tinklais žvejoja nusikaltėlius – žuvis, kurios vėliau dar išrūšiuojamos į stambias ir smulkias, pvz.: *Smulkiosios šio „verslo“ žuvelės – turgaus prekiautoja ir užsakovų nurodymus aklaui vykdeš vilkiko vairuotojas* (delfi 2010). *Belgijos teisėsaugos tinkluose – stambus grobis iš Lietuvos <...> Automobilių vagys buvo teisiami dar 2003-ųjų gegužę. Tačiau šie atvykėliai iš Lietuvos buvo tik smulkios žuvelės. Dabar belgai teigia sučiupę ir kelis ryklius* (Irytas 2007). *Ši tarnyba medžioja tris banginius – grupes ar pavienius asmenis, susijusius su PVM grobstymu, pinigų plovimu ir sukčiavimu ES lėšomis* (delfi 2007). *Mailiaus milijonų grobstymo afera: į pareigūnų tinklus įsivėlė stambios žuvis* (Irytas 2010). *D. Grybauskaitė teisėsaugą ir VMI ragina gaudyti stambias žuvis ir „nenuieiti į smulkmenas“* (delfi 2012). *STT tinklai – ne stambioms žuvis*

(delfi 2009). Kaip matyti iš pavyzdžių, dažniausias šių metaforų kalbinės raiškos būdas – ištakų ir tikslo sričių sutapatinimas.

„Nusikaltėlis yra (tam tikra) Profesija“

Antrasis produktyvus metaforinis modelis, dominuojantis diskurse apie nužudymus arba sunkius sveikatos sutrikdymus, kurie taip pat neretai baigėsi aukos mirtimi, yra *Nusikaltėlis yra (tam tikra) Profesija*. Iš esmės tai yra trys profesijos arba užsiėmimai, kurių pagrindinė užduotis yra gyvulio ar žmogaus gyvybės nutraukimas: tai – budelis, skerdikas ir medžiotojas. Taigi šiam metaforiniam modeliui priklausytų tokios konceptualiosios metaforos: *Nusikaltėlis yra Budelis*; *Nusikaltėlis yra Skerdikas*; *Nusikaltėlis yra Medžiotojas*. Išvardytos metaforos, ypač *Nusikaltėlis yra Budelis* ir *Nusikaltėlis yra Skerdikas*, diskurse išskirtinai apibūdina tik žudikus, be to, šios metaforos lemia ir tam tikrą tolesnį metaforinį scenarijų, kai pats šių nusikaltėlių atliktas nusikaltimas irgi atitinkamai metaforizuojamas: *Nusikaltimas yra Egzekucija*; *Nusikaltimas yra Skerdynės*; *Nusikaltimas yra Medžioklė*. Bet būtina patikslinti, kad šie scenarijai išryškėja žvelgiant į visą diskursą, o viename konkrečiame tekste (straipsnyje) ne visuomet laikomasi nuoseklumo, t. y. jei nusikaltėlis vadinamas budeliu, tai ir jo nusikaltimas – egzekucija; tame pačiame tekste neretai chaotiškai realizuojamos kelios konceptualiosios metaforos, pvz., nusikaltėlis vadinamas skerdiku, o jo nusikaltimas – egzekucija, arba nusikaltėlis vadinamas žvėrimi, o jo nusikaltimas – skerdynėmis ir pan. Iš minėtam modeliui priklausančių konceptualiųjų metaforų diskurse dažniausiai realizuojamos metaforos *Nusikaltėlis yra Budelis* ir *Nusikaltimas yra Egzekucija*, kiek retesnė *Nusikaltėlis yra Skerdikas* ir *Nusikaltimas yra Skerdynės* ir gana retos metaforos *Nusikaltėlis yra Medžiotojas* bei *Nusikaltimas yra Medžioklė*. Dažniausia šio metaforinio modelio kalbinė raiška – tiesioginis ištakų ir tikslo sričių sutapatinimas.

Nusikaltėlis yra Budelis ir Nusikaltimas yra Egzekucija – tai diskurse produktyviausios minėto modelio konceptualiosios metaforos, pvz.: *Verslininko šeimai – mįslinga egzekucija* (delfi 2002). *Duoklės negavę surengė egzekuciją* (delfi 2003). *Kauno teismui perduota žiaurios egzekucijos byla* (lrytas 2007). *V. Guseliui dar būnant gyvam, prie jo kojų egzekutoriai pririšo svarmenis ir įmetė į upę* (lrytas 2008). *Automobilio bagažinėje sude-*

gintos septyniolikmetės budeliai išgirdo, ko verti (delfi 2014). *Du egzekucijos vykdytojai sulaukė griežtų bausmių* (lrytas 2013). *Atlikę kruviną darbą budeliai neskubėdami patraukia I. Kanto gatvės priegose klientų laukiančių taksi automobilių link* (lrytas 2012). Egzekucijomis vadinami ir žiaurūs susidorojimai su gyvūnais, pvz.: *Šilutės aikštėje – bejėgio kačiuko egzekucija* (lrytas 2008).

Iš nusikaltimų aprašymų matyti, kad egzekucija įvardijamas itin žiaurus, kankinamas ir ilgiau užtrukęs nužudymas, kuris aukai sukėlė daug skausmo ir kančių, tai išryškėja iš šiek tiek platesnio šių metaforų konteksto, pvz.: *Kankintojai replėmis suspaudė jam ausį ir norėjo nuplėšti, spardė visi, R. Petrauskas plaktuku daužė rankas ir kojas. <...> D. Bušinsko egzekucija buvo tęsiama garaže Klevų gatvėje* (lrytas 2015).

Nusikaltėlis yra Skerdikas; Nusikaltimas yra Skerdynės – šio mis metaforomis dažniausiai nusakomi tokie nužudymai, kai nusikaltimo įrankis buvo peilis ar kirvis, tai yra tam tikras metaforinio perkėlimo pagrindas, arba bendrasis dviejų situacijų požymis – nusikaltimo bei jį įvykdžiusio nusikaltėlio ir skerdiko bei jo profesijos, jo darbo įrankių, pvz.: *Teisėsąugininkų žiniomis, kraupiu skerdiku virtęs autoserviso darbuotojas laisvalaikiu medžiojo, todėl savo aukos kūną į gabalus padalijo meistriškai* (lrytas 2015). *Kauno rajone rastas į gabalus supjaustyto vyro kūnas <...> Pareigūnai sulaukė įtariamą skerdiką – praeityje du kartus už vagystes teistą <...> A. J.* (lrytas 2013). *Taksistui galą nupjovusį skerdiką siūloma įkalinti 16 metų* (lrytas 2010). *Skerdynės Margininkuose: nudūręs du brolius V. Zaikinas dar norėjo pasimylėti* (delfi 2012). *Bute buvęs ir skerdynės matęs 3 metų broliukas nenukentėjo* (lrytas 2006).

Nusikaltėlis yra Medžiotojas; Nusikaltimas yra Medžioklė – šias konceptualiąsias metaforas galima vadinti periferinėmis konceptualiosiomis metaforomis, nes, lyginant su anksčiau minėtomis, šios diskurse nėra itin produktyvios. Taip pat būtina pabrėžti, kad, skirtingai nei jau aptartos metaforos, kaip medžioklė apibūdinami ne vien nužudymai, bet ir lytiniai nusikaltimai, taip pat apskritai aukos sekimas, tykojimas, persekiojimas, kartais ir nesibaigęs nusikaltimo įvykdymu, pvz., kalbama apie anksčiau merginą išprievartavusį lytinį nusikaltėlį: *Vėl ištrūkęs iš Pravieniškių jis privalėjo būti namuose nuo 23 iki 6 valandos, bet šio nurodymo nesilaikė ir vėl medžiojo aukas* (lrytas 2010). *Kauno areštinėje prižiūrėtoju dirbęs R. Gasiulis moteris medžiojo pagal iš anksto parengtą planą* (lrytas 2010). *Žalia-*

kalnio nusikaltėliai pradėjo medžioti „Gintarėlių“. Bet tada G. Vaičiulį užstojo H. Daktaras ir išgelbėjo jį nuo keršto (lrytas 2002). Visgi dalis pavyzdžių susiję būtent su nužudymais: Prieš trejus metus kraupioje studento medžioklėje ir jį nužudant dalyvavę du jauni panevėžiečiai pripažinti kaltais (lrytas 2012). Klaipėdą gąsdina išgalvoti žmonių medžiotojai. <...> Sklinda gandai apie mieste neva siaučiančius nusikaltėlius, kurie grobia žmones organams (delfi 2011).

Konceptualiosios metaforos *Nusikaltėlis yra Medžiotojas* ir *Nusikaltimas yra Medžioklė* tekstuose realizuojamos, kai norima akcentuoti vieną iš medžioklės momentų – ilgesnį aukos sekimą, persekiojimą iki įvykdant nusikaltimą. Šios metaforos atveju tai ir laikytina bendruoju metaforinio perkėlimo požymiu.

Nusikaltimo metaforizavimas

Lietuvos viešajame kriminologiniame diskurse vyrauja trys pagrindinės konceptualiosios metaforos, apibūdinančios sunkų nusikaltimą, tai jau ankstesniame skyriuje aptartos metaforos *Nusikaltimas yra Egzekucija*; *Nusikaltimas yra Skerdynės*; *Nusikaltimas yra Medžioklė*. Jomis metaforizuojamas pats nusikaltimo vyksmas, jo vykdymas ir įvykdymas. Dar viena – ketvirtoji – konceptualioji metafora **Nusikaltimas yra Žemės drebėjimas** metaforizuoja kitą nusikaltimo momentą, tiksliau – žinios, naujienos apie sunkų nusikaltimą pasklidimo efektą. Tokiais atvejais tiesiogiai ištakų sritis diskurse neįvardijama, nurodomas tik jos požymis – gebėjimas sukristi, sudrebinti šalį ar miestą, tai metaforiniuose pasakymuose reiškia predikatiniais žodžiais (veiksmažodžiais), pvz.: Kauno rajone esančią Ringaudų gyvenvietę sukrėtė žiaurus nusikaltimas (lrytas 2006). Ramų Preilos gyvenimą sukrėtė kraupus nusikaltimas (lrytas 2009). 2009-ųjų gegužės pabaigoje Lietuvą sukrėtė ypač žiaurus nusikaltimas (lrytas 2010). Mažametės išžaginimo sukrėta Jonava spėlioja, kas privertė kaimynystėje augusį šešiolikmetį sužvėrėti (delfi 2014). Turėtų paaiškėti Lietuvą drebinusių žmogžudysčių atstovai (delfi 2010). Diskurse nurodomi predikatiniai požymiai – *sukristi, sudrebinti šalį ar miestą* – nusikaltimą konceptualizuoja kaip vieną iš gamtos stichijų – žemės drebėjimą. Taip aktualizuojami ypač sunkaus nusikaltimo žiaurių padarinių ir neįprastumo momentai, lygiai kaip Lietuvoje neįprastas ir retas yra žemės drebėjimas.

Dar viena nusikaltimus šiame diskurse konceptualizuojanti metafora – **Nusikaltimas yra (sunkus materialus) Objektas**. Ši metafora dažniausiai nusako nusikaltimą kaip žmogaus praeityje įvykusį faktą, atsiminimą, kitaip tariant, mentalinį darinį žmogaus sąmonėje – nusikaltimo vaizdinį. Šiuo atveju metaforiniais pasakymais pabrėžiami tam tikri atributiniai ir predikatiniai šio materialaus objekto požymiai – t. y. jo svoris, sunkumas, niekaip kitaip (tiesmukai ar konkrečiai) ištakų sritis diskurse neįvardijama, pvz.: *Tačiau pastarąjį dabar slegia ne tik automobilio keleivio mirtis, bet ir laukianti akistata su teisėsaugos pareigūnais, nes prie vairo jaunuolis sėdo neblaivus ir neturėdamas teisės vairuoti* (Irytas 2007). *Už grotų laikomą kaunietį slegia vis sunkesnė įtarimų našta* (delfi 2010). *Jų sąžinę slegia kraupi nelaimė Kauno forte* (delfi 2012). *Marijampolės gyventojų sąžinę turėtų slėgti net trijų žmonių mirtys* (delfi 2015). *D. Štavičius aiškino, kad daugiau negali taip gyventi – jo sąžinę slegia nužudymas* (delfi 2013). Ši konceptualioji metafora yra realizuota ir kuriant teisės terminus. Visiems žinomi ir įprasti tokie sudėtiniai teisės terminai, kaip *sunkus nusikaltimas*, *nesunkus nusikaltimas*, *apysunkis nusikaltimas*. Šiuo atveju tai yra tik kalbos, arba mirusi, metafora, ja įvardijamas tam tikras nusikaltimo pobūdis, kuris kalboje tiesiog neturi kito įvardijimo. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, jog ir šis metaforinis pasakymas paimtas ir terminologizuotas iš platesnės metaforinės paradigmos, iki šiol gyvos mūsų viešajame diskurse.

Teisėsaugos santykis su nusikaltėliais ir jo metaforinė konceptualizacija

Teisėsaugos santykis su nusikaltėliais viešajame diskurse struktūruojamas pasitelkus tris dominuojančias konceptualiąsias metaforas: *Teisėsaugos santykis su nusikaltėliais yra Medžioklė / Žvejyba / Kova*. Matyti, kad tai yra logiška anksčiau aptartų konceptualiųjų metaforų seka, kitaip tariant, diskurse realizuojamas visas tipinis metaforinis scenarijus, pvz.: *Nusikaltėlis yra Žvėris*, o teisėsaugos užduotis yra jį, įsiveržusį į žmonių bendruomenę ir jai pavojingą, sumedžioti; arba *Nusikaltėlis yra Žuvis*, tad teisėsaugos darbas yra ją sužvejoti; *Nusikaltėlis yra Pabaisa*, o teisėsaugos darbas yra su ja kovoti, nukauti, izoliuoti nuo visuomenės.

Teisėsaugos santykis su nusikaltėliais yra Medžioklė, pvz.: *Kai teisėsaugos kilpa pernai ėmė veržtis aplink H. Daktarą, šis <...> staiga pradingo* (delfi 2009). *<...> ieškomiausias nusikaltėlis Romas Zamolskis jau*

kuris laikas gyvena Pakaunėje. Nors kelis kartus Karmėlavoje ir priemiesčio rajonuose buvo surengtos pasalos, jis išvengė sulaikymo (delfi 2002). Nors policija E. Šmidtą „medžiojo“ labai aktyviai, jam pavykdavo paskutinę akimirką pasprukti (delfi 2005). A. Tokerį policija ėmė „medžioti“ 2004 metais (delfi 2006). Naujo maniakio medžioklė prasidėjo 2001-ųjų vasarą (delfi 2012). Korumpuotus pareigūnus medžiojantys Kauno policijos Imuniteto poskyrio pareigūnai tyrimą pradėjo vos gavę informaciją <...> (lrytas 2013). Policija užspėitė ir antrą abituriento žudiką (lrytas 2007).

Teisėsaugos santykis su nusikaltėliais yra Žvejyba, pvz.: Nesnau dė ir Lietuvos pareigūnai – į jų tinklus daktarų gaujos nariai pakliūdavo vienas po kito (delfi 2014). Pareigūnai surengė pasalą prie Draudenių ežero ir į aplinkosaugininkų „tinklus“ pakliuvo patys tinklininkai [brakonieriai – aut. past.] (delfi 2012).

Teisėsaugos santykis su nusikaltėliais yra Kova, pvz.: Vilnius su nusikaltėliais kovos vaizdo kameromis (delfi 2000). Prieš organizuotą nusikalstamumą Lietuvoje mėginama kovoti vidaus pulkų įvedimu į miestus, kelių policijai rengiant operacijas „voratinklis“, rengiant kratas (delfi 2001). Lietuva ir Lenkija stiprins kovą su nusikalstamumu pasienyje (delfi 2014). Kova su organizuotu nusikalstamumu Panevėžyje pareikalavo aukų (delfi 2008).

Iš esmės ta pati kova skatinama, pageidaujama ir iš visuomenės pusės: Raseiniuose susiklostė palanki dirva, kad žmonės pradėtų kovoti su nusikaltėliais (delfi 2003). Karą Biržų banditams paskelbęs ūkininkas <...> Romualdas Misevičius stoja į kovą su Biržų rajono nusikaltėliais (delfi 2013).

Kova, kovoti – šie žodžiai yra ir daugybės nacionalinių bei tarptautinių institucijų, organizacijų oficialių pavadinimų sudedamoji dalis.

Šiame straipsnyje aprašyta didžioji dalis žiniasklaidos tekstuose apie sunkius smurtinius ir organizuotus nusikaltimus (nuo 2001 iki 2015 m.) funkcionuojančių konceptualiųjų metaforų. Pirmiausia inventorizuoti, o tuomet ir tirti šias metaforas aktualu ne vien dėl to, kad tai yra bendruomenės požiūrio tam tikru klausimu raiška, mentaliteto atspindys, bet ir todėl, kad šios metaforos, realizuotos viešajame diskurse, formuoja, sąmoningai ar nesąmoningai diktuoja mąstymo, įsivaizdavimo, o drauge – ir veiklos bei elgsenos kryptis.

Pabaigoje hipotetiškai galima svarstyti, ar, pavyzdžiui, tokie Lietuvos viešajame diskurse dominuojantys metaforiniai modeliai kaip *Nusikaltėlis yra Ne žmogus*, neturi įtakos baudimo tradicijos formavimuisi, baudžia-

mosios politikos kryptiniai. Ir nors pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje statistiškai nusikaltimų nedaugėja, anot kriminologų, baudžiamasis klimatas Lietuvoje tampa vis atšiauresnis, tai matyti įvertinus baudžiamųjų įstatymų leidybos ir baudžiamojo persekiojimo rodiklius (Sakalauskas 2014, 98). Retoriškai galima klausti, ar tokia diskurse produktyvi metafora, kaip *Nusikaltėlis yra Žvėris*, nesufleruoja, kodėl pirmiausia kalbama apie nusikaltėlio *izoliavimą*, o profesionalų pasiūlymai dėl, pavyzdžiui, nusikaltusio ir teisto asmens *integracijos* į bendruomenę visuomet sukelia didžiulį visuomenės pasipiktinimą. Minėtos metaforos atspindi, o toliau vartojamos, ypač žiniasklaidoje, ir įvirtina įsivaizdavimą, kad visuomenė yra saugi tuomet, kai nusikaltę asmenys yra tiesiog uždaryti. Anot kriminologo Gintauto Sakalausko, visuomenė saugiausia tuomet, kai (ir) teisti asmenys joje gyvena integruotai (Sakalauskas 2015, 39).

Išvados

1. Tiriant 2001–2015 m. Lietuvos viešąjį kriminologinį diskursą apie sunkius nusikaltimus nustatyta, kad, kalbant apie nusikaltimą ir nusikaltėlį, dominuoja du dideli, šiuos tekstus struktūruojantys metaforiniai modeliai: *Nusikaltėlis yra Ne žmogus* (šiai metaforinei paradigmą priskirtinos konceptualiosios metaforos *Nusikaltėlis yra Žvėris*, *Nusikaltėlis yra Antgamtinė būtybė*, *Nusikaltėlis yra Žuvis*) ir *Nusikaltėlis yra (tam tikra) Profesija (budelis, skerdikas, medžiotojas)*. Nusikaltimas metaforizuojamas trejopai: įvykdytas nusikaltimas (jo vyksmas, įvykdymas) įvardijamas kaip *egzekucija*, *skerdynės* arba *medžioklė*; kai minimas žinios apie sunkų nusikaltimą pasklidimas – nusikaltimas įsivaizduojamas kaip *žemės drebėjimas*; kai apie nusikaltimą kalbama kaip apie žmogaus praeityje įvykusį faktą, nusikaltimo vaizdinį žmogaus sąmonėje – jis regimas kaip *sunkus materialus objektas, našta*. Teisėsaugos santykis su sunkų nusikaltimą darančiu ar jau padariusiu nusikaltėliu dažniausiai metaforiškai įvardijamas kaip *medžioklė*, *žvejyba* arba *kova*. Didžioji dalis šių metaforų priklauso tam tikriems metaforiniams scenarijams, kurių realizacija išryškėja ne iš atskiro konkretaus straipsnio, o iš viso diskurso (pvz., nusikaltėlis yra *žvėris*, tad teisėsaugos pareigūnai turi jį *sumedžioti* ir pan.).

2. Dažniausia tirtų metaforų kalbinės raiškos forma yra tiesioginis iš-takų ir tikslo sričių sutapatinimas, kai tekste įvardijami ir ištakų, ir tikslo sričių konceptai bei jie sutapatinami (šiai formai priklauso ir atvejai, kai sakinyje tiesiogiai neįvardijamas tikslo srities subjektas ar objektas, bet iš straipsnio konteksto jis lengvai numanomas). Ši raiškos forma nėra itin išraiškinga ir vaizdinga. Gerokai ekspresyvesni, bet drauge ir retesni viešajame diskurse yra tokie metaforiniai pasakymai, kai ištakų srities konceptas tiesiogiai neįvardijamas, o minimi tik atskiri jo požymiai (predikatiniai ar atributiniai), kurie priskiriami tikslo sričiai. Rečiausia ir išraiškingumo požiūriu mažiausiai ekspresyvi yra trečioji metaforų forma – metaforinis palyginimas, kurio didžioji dauguma pavartojimo atvejų užfiksuota straipsniuose cituojamoje tiesioginėje nusikaltimo aukų, liudytojų ar pareigūnų kalboje.
3. Straipsnyje nurodytos viešajame kriminologiniame diskurse dominuojančios konceptualiosios metaforos ne tik atspindi dabartinės Lietuvos visuomenės požiūrį į nusikaltimą, nusikaltėlį bei teisėsaugos santykį su nusikaltėliu, bet, remiantis užsienio mokslininkų atliktais šios srities eksperimentais, ir jį veikia, drauge darydamos įtaką ir profesiniam bei politiniam kriminologiniams diskursams, nes žiniasklaidos atstovai, tiek nesąmoningai, tiek ir sąmoningai, siekdami sukurti patrauklesnį tekstą, pataikaudami skaitytojams, realizuoja visuomenėje funkcionuojančias metaforas, taip jas dar labiau įtvirtindami ir suteikdami joms politinių galių.

Literatūra

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas 2011 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011 (<http://dz.lki.lt>).
- Dobryninas 2005 – Aleksandras Dobryninas. *Kriminologiniai diskursai*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslinių darbų apžvalga. Socialiniai mokslai, sociologija (05S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Dobryninas 2001 – Aleksandras Dobryninas. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas.
- Gudavičius 2014 – Aloyzas Gudavičius. Ištakos srities raiška metaforiniuose pasakymuose. *Filologija*, 19, 33–47.
- Kelling 1991 – George L. Kelling. Crime and Metaphor: Toward a New Concept of Policing. *City Journal 1: View Article* (<http://www.city-journal.org/story.php?id=1577>).

- Koženiauskienė 2005 – Regina Koženiauskienė. Konceptualiųjų metaforų etinis aspektas advokatų kalbose. *Filologija*, 10, 52–56.
- Lakoff, Johnson 1980 – George Lakoff, Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Papaurėlytė 2014 – Silvija Papaurėlytė. Metaforinis karo modelis Lietuvos sveikatos diskurse (1980–2001 m.). *Res humanitariae*, XVI, 192–212.
- Sakalauskas 2015 – Gintautas Sakalauskas. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2 (88), 5–53.
- Sakalauskas 2014 – Gintautas Sakalauskas. Ką liudija didėjantis baudžiamasis represyvumas Lietuvoje? *Kriminologijos studijos*, 2, 96.
- Steen 2008 – Gerard Steen. The Paradox of Metaphor: Why We Need a Three-Dimensional Model of Metaphor. *Metaphor and Symbol*, 23, 213–241 (https://www.academia.edu/235694/The_paradox_of_metaphor).
- Thibodeau, Boroditsky 2011 – Paul H. Thibodeau, Lera Boroditsky. *Metaphors We Think With: The Role of Metaphor in Reasoning* (<http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0016782>).
- Thibodeau, McClelland, Boroditsky 2009 – Paul H. Thibodeau, James McClelland, Lera Boroditsky. When a bad metaphor may not be a victimless crime: The role of metaphor in social policy. *Proceedings of the 31st Annual Conference of the Cognitive Science Society*, 809–814.
- Toleikienė 2013 – Reda Toleikienė. Metaforos, kuriomis gyvenome Londono olimpiados metu. *Filologija*, 18, 152–162.

Šaltiniai

- delfi – <http://www.delfi.lt> (2001–2015);
 lrytas – <http://www.lrytas.lt> (2001–2015).

Dalia Gedzevičienė

METAPHORS OF CRIMINAL AND CRIME IN LITHUANIAN PUBLIC CRIMINOLOGICAL DISCOURSE

Summary

The one of the most important public criminological discourse forms is media reports about criminal events: first, this is one of the biggest spaces of expression of this discourse, second, this is one of the most important developers of aforementioned discourse ideology. In the analysis of discourse the words used in texts are especially important, if their meanings reflect world view and values formed in the conscience of discourse. Conceptual metaphors analysis was chosen as research method in the pre-

sent article. On the ground of conceptual metaphor conception formed by cognitive linguistic, metaphor is discussed as thinking strategy, which is implemented in language by metaphorical expressions. Conceptual metaphor is understood as an interaction of two conceptual domains (source and target), when talking and thinking about some things from target domain proceed as talking and thinking about things from source domain.

Metaphorical expressions for which target domain is criminal and crime were gathered for the research from texts which were published in two Lithuanian news portals (*delfi.lt*, *lyrtas.lt*) in the years 2001–2015. In the centre of attention of this research were articles with the main theme of crimes of violence (killings, serious injuries, sex crimes) and also organised crimes. Later the metaphorical expressions were grouped by the meanings of conceptual metaphors and metaphorical models dominating over the last 15 years in this discourse were specified: CRIMINAL IS AN ANIMAL; CRIMINAL IS A SUPERNATURAL BEING (freak, monster, degenerate); CRIMINAL IS A FISH (this three conceptual metaphors belongs to predominant metaphorical model CRIMINAL IS NOT A HUMAN BEING); CRIMINAL IS AN EXECUTIONER; CRIMINAL IS A SLAUGHTER; CRIMINAL IS A HUNTER (this three conceptual metaphors belongs to predominant metaphorical model CRIMINAL HAS CERTAIN PROFESSION); CRIME IS AN EXECUTION; CRIME IS A SLAUGHTER; CRIME IS A HUNT; CRIME IS AN EARTHQUAKE; CRIME IS A MATERIAL OBJECT; RELATION OF JUSTICE WITH CRIMINALS IS A FIGHT / HUNT / FISHING.

It is important to explore and clarify these metaphorical models not only because they reflect and express viewpoint of society regarding certain phenomenon, because they are interpretation of part of reality, but also because implemented in the texts of popular media they give certain direction to the public opinion, in as much as the metaphor is not only some linguistic form and conceptual structure, but also manifestation of communicational function. Linguistic form of the metaphor is expressive and suggestive rethoric measure which helps to express its content, idea and to affect the narratee, to propose him/her the other perspective of certain thing seeing, perception. Therefore often conscious actualization of some metaphorical models in public discourse influences the opinion of narratee of these texts – of society – regarding crime patterns in the coun-

try, affects community attitude and behaviour model when faced with the crime, from crime prevention point of view, concerning criminal offenders of the past etc. Certain metaphorical models code certain ideas, therefore research of discourse language strategies is important also, because two other types of criminological discourse – professional and political – are not wholly delimited from public discourse' ideology and stereotypes.